

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za ekonomska istraživanja

GLOBALIZACIJA I KULTURA

BEOGRAD, 2015

Uređivački odbor:

dr **Veselin Vukotić**

dr **Danilo Šuković**

dr **Mirjana Rašević**

dr **Slobodan Maksimović**

dr **Vladimir Goati**

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr **Goran Bašić**

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

Colorgrafx, Beograd

Tiraž:

300

ISBN:978-86-7093-157-2

KULTURNI ASPEKTI “PUTANJE ZAVISNOSTI”: UTICAJ KULTURNO-ISTORIJSKIH VEZA NA KRETANJE KAPITALA

Apstrakt

U radu se razmatraju teorijski i praktični problemi uticaja kulturno-istorijskih faktora na karakteristike ekonomskog razvoja zemalja i regiona, uključujući i prekogranično kretanje kapitala. Razlike i sličnosti u evoluciji nacionalnih ekonomskih sistema objašnjavaju se na osnovu koncepta “efekta susedstva” i “putanje zavisnosti”. Analiza uticaja kulturnih faktora na investicionu saradnju između Francuske i njenih bivših kolonija u Africi predstavlja studiju slučaja.

Cljučne reči: kulturne veze, efekat susedstva, putanja zavisnosti, ekonomski rast, investicije, bivše kolonije

Abstract

The paper deals with the theoretical and practical problems of the influence of cultural-historical factors on the features of economic development of countries and regions, including characteristics of cross-border capital flows. Differences and similarities in the evolution of national economic systems are explained on the basis of «neighborhood effect» and «path dependency» concepts. The analysis of cultural factors influence on investment cooperation between France and its former colonies in Africa represents the case study.

Key words: cultural connection, neighborhood effect, path dependency, economic growth, investment, former colonies

KULTURNO-ISTORIJSKA BLISKOST, EFEKAT SUSEDSTVA I PUTANJA ZAVISNOSTI

Razlike između zemalja u pogledu kulture, institucija, geografske blizine i ekonomskog razvoja značajno utiču na donošenje odluka o ulaganju stranih direktnih investicija (SDI). U mnogim studijama vezanim za proučavanje lokacije ovog vida ulaganja, autori ukazuju na važnu ulogu geografske blizine između zemalja izvoznika i uvoznika kapitala, koja je često praćena postojanjem bliskih kulturnih veza između njih³.

Jedni od prvih radova na temu istorijske i kulturne bliskosti kao bitnog faktora distribucije SDI pojavili se u SAD krajem 60-ih i početkom 70-ih godina prošloga veka. Na primer, Vaupel i Curhan (1969) i Davidson (1980) su prilikom analize prostorne distribucije investicija američkih transnacionalnih kompanija skrenuli pažnju na značaj zajednice po pitanju karakteristika tražnje i informisanost investitora o institucijama u zemljama uvoznicama kapitala. Predstavnici Uppsala škole u Švedskoj (Johanson, 1975) su u okviru razvoja teorije internacionalizacije preduzeća naglašavali značaj psihološke distance koja je pod uticajem kako fizičke udaljenosti tako i kulturnih barijera.

Sumirajući teorijske studije na ovu temu, Kuznetsov (2008) izdvaja nekoliko ključnih faktora u formiranju „efekta susedstva“ uzimajući u obzir karakteristike geografske, ekonomske i kulturno-istorijske bliskosti između zemalja. Među njima se nalazi i znanje o poslovnoj praksi susednih

1 Istraživač saradnik, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd - Rad je deo istraživanja na projektu „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“, koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Viši naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, Ruska akademija nauka, Moskva

3 Na primerima iz prakse moguće je izdvojiti specifičnosti kretanja kapitala u Evropi – između Nemačke i Austrije, Slovačke i Češke Republike / Mađarske, Finske i Švedske, Baltičkih zemalja i Fenoskandije.

zemljama, sličnosti karakteristika tražnje i pravnog okruženja, odsustvo jezičkih barijera.

Istraživanje autora Makino i Tsang (2011) potvrđuje činjenicu da istorijske veze pružaju bolje objašnjenje o načinu izbora lokacija za investiranje u odnosu na konvencionalne varijable udaljenosti. Kulturna distanca predstavlja jedan od glavnih izvora neizvesnosti u zemlji krajnjeg odredišta SDI jer dovodi do porasta transakcionih troškova koji smanjuju spremnost investitora za ulaganje, promene izbora strategija ulaska na tržište i nivoa ostvarenih ekonomskih performansi. Nastanak većine troškova i rizika usled poslovanja na novim tržištima može se pripisati ne samo postojanju geografske distance već i kulturnoj, administrativnoj, političkoj i ekonomskoj dimenziji udaljenosti koja u velikoj meri doprinosi povećanju ili smanjenju atraktivnosti stranih tržišta.

Istorijske veze koje se razvijaju između zemalja mogu biti formalne i neformalne. I dok su formalni odnosi kreirani sa jasno definisanim namerom i uzimaju formu sporazuma, ugovora i saveza radi promovisanja zajedničkih nacionalnih interesa, neformalne veze nastaju kao posledica geografske blizine, imigracije, kolonizacije koje mogu biti u vidu kulturnih, etničkih i društvenih odnosa između pojedinaca i nacija. Ovi odnosi jasno pokazuju postojanje takozvane putanje zavisnosti budući da su bazirani na zajedničkom kulturnom nasledu u pogledu istog (ili sličnog) jezika, religije, društvenih normi i konvencija.

U radu će pažnja biti posvećena nekim aspektima društvene i ekonomske diferencijacije zemalja u razvoju, uzimajući u obzir specifičnosti njihove novije istorije – pripadnost određenom broju kolonijalizovanih teritorija. Pri tome bi trebalo imati u vidu da se značajne razlike u socioekonomskom razvoju između kolonizovanih i ostalih zemalja mogu objasniti na osnovu koncepta putanje zavisnosti. U tom smislu, on omogućava razumevanje odnosa između prethodnih, sadašnjih i budućih istorijskih događaja, evoluciju i ulogu političkih, društvenih i ekonomskih institucija u određivanju budućeg spektra mogućnosti koji će biti dostupan društvu. Ovaj termin se inače koristi kako bi se označili uslovi u kojima ekonomski output pokazuje inerciju, što znači da odluke i akcije preduzete u prošlosti utiču ne samo na trenutno dostupni skup mogućnosti već i na sam izbor između mogućih alternativa (Margolis, 2005). Kraće rečeno, njegova poruka je da se istorija ne može zanemariti (Arthur, 1989; Margolis, 2005). To bi u slučaju nekada kolonijalizovanih nacija značilo da je breme istorije nastavilo da oblikuje putanju ekonomskog i društvenog razvoja u budućnosti. Kolonijalna prošlost mora biti na adekvatan način sagledana kako bi se razumela priroda izazova i ograničenja sa kojima se zemlje u razvoju trenutno suočavaju (Cypher, 2008).

Poznavanje mentaliteta i psihologije ljudi iz bivših kolonija omogućava smanjenje rizika i neizvesnosti i povećanje poverenja u poslovanje. Bhardway i ostali (2007) navode da strane kompanije nastoje da investiraju svoj kapital u zemljama koje karakteriše nizak nivo neizvesnosti i visok nivo poslovnog poverenja. Opravdano je očekivati da će strani investitori za svoja ulaganja preferirati zemlje u kojima se proteže sfera uticaja njihove matične zemlje i postoji mogućnost postizanja preferencijalnog tretmana. Oni sa sobom donese kulturu, znanje i navike koje se inače percipiraju kao pretnja od strane zemalja u kojima se kapital ulaže. To naročito dolazi do izražaja u situacijama kada multinacionalne kompanije nastoje da investiraju u okviru strateških sektora što dovodi do uvođenja modela za kontrolu nivoa investicija. Tokom perioda kolonizacije mnoge zemlje u razvoju su strahovale da bi bivše kolonijalne sile nastojale da uspostave zavisnost preko SDI. Njihov neprijateljski odnos prema ovom vidu ulaganja bazirao se na negativnom iskustvu i verovanju da postoji težnja ka ponovnom uspostavljanju političke potčinjenosti. Stoga ne iznenađuje iskustvo kolonija iz Afrike i Azije koje ukazuje na to da je postojao snažan pritisak da se "strane" firme stave pod kontrolu, uključujući i domaća preduzeća, što je često dovodilo do njihovog proterivanja iz zemlje.

OPŠTI EKONOMSKI ASPEKTI RAZVOJA BIVŠIH KOLONIJA U AFRICI

Krajem 19. veka Velika Britanija, Francuska, Italija, Portugalija, Nemačka i Belgija su ušle u borbu za podelu Afrike: prekretnicu „Trka za Afriku“ („Scramble for Africa“) predstavljala je Berlinska konferencija 1884-1885. godine. Kao posledica, krajem 20. veka više od 9/10 ovog kontinenta bio je pod kontrolom evropskih sila. Poznato je da su razvijene kapitalističke zemlje

Evrope videle Afriku i Aziju ne samo kao izvor jeftinih sirovina neophodnih za podsticanje razvoja sopstvene industrije i praktično besplatne radne snage, već i kao tržište za neke od svojih proizvoda. Pojam „snabdevač sirovinama“ (nem. Rohstoffhangsel) koji se ranije koristio za najmanje razvijena područja sveta nije nestao u postkolonijalnom periodu, već je došlo do njegove modifikacije usled promene pristupa Zapada prema afričkom i azijskom kontinentu. U nekoliko studija sprovedenih u novije vreme preovladava mišljenje da je kolonijalna ekspanzija bila motivisana potrebom stvaranja novih investicionih mogućnosti. Ekonomske politike kolonijalnih sila bile su jedan od odlučujućih faktora određivanja nivoa investicija u njihovim kolonijama kako direktno tako i indirektno.

Počev od trenutka kada su stekle nezavisnost, većina kolonija konstantno je beležila niži nivo ekonomskih performansi u odnosu na druge zemlje u razvoju. Berthocci i Canova (2002) navode da specifičnost afričkog iskustva sa kolonijalizacijom može biti jedan od važnih uzroka njene ekonomske nerazvijenosti, dok jačina uticaja kolonijalnog nasleđa na ekonomski rast zavisi pre svega od zemlje kolonizatora i stepena njihovog ekonomskog prisustva na ovom kontinentu.

Područja u Africi i Aziji koja nisu bila kolonijalizovana ostvarila su manje intenzivne integracije u svetsku privredu, sporije remećenje i raspad tradicionalnih društvenih struktura, sve u svemu, sporiji tempo promena u odnosu na kolonizovane zemlje (Ziltener i Kunzler, 2013). Ekonomski efekti kolonijalizma se mogu posmatrati kao progresivna integracija kolonija u svetski kapitalistički sistem u okviru koga su one funkcionisale primarno kao izvor sirovina za zapadnu industrijsku proizvodnju što se neminovno odrazilo na stvaranje ogromnih razlika u trgovini (nepovoljni uslovi trgovine za kolonije; terms of trade). Ziltener i Kunzler (2013) ističu da se ekonomski uticaj kolonijalizma ogleda u „odlivu bogatstva“, eksproprijaciji, preuzimanju kontrole nad proizvodnjom i trgovinom, iskorišćavanju prirodnih resursa i unapređenju infrastrukture. Do odliva bogatstva iz kolonija uglavnom dolazi usled prisvajanja viška od strane kolonijalnih sila u vidu plaćanja kamata na kredite, repatrijacije profita, plata, penzija što se negativno odražava na njihove razvojne perspektive.

Bivše kolonije suočene su sa problemom vezanim za menjanje dosadašnje putanje zavisnosti kako bi se obezbedio ekonomski rast i razvoj ljudskog kapitala. Acemoglu i Johnson (2003) ističu da su kolonijalne zemlje imale presudan uticaj na oblikovanje putanje razvoja svojih bivših kolonija posredstvom prirode pravnog sistema koji su im nametnuli. Ukoliko postoji dug proces formiranja institucionalne osnove društva u kome institucije i društvene prakse ograničavajuće deluju na razvoj društva, onda postoji velika verovatnoća da će budući evolutivni put tih zemalja biti začarani krug nerazvijenosti koji se karakteriše niskim nivoom ostvarenog nacionalnog dohotka i stopama ekonomskog rasta.

Primenom različitih kolonijalnih strategija, kolonijalne sile su često institucionalizovale raznovrsne ekonomske i političke institucije koje su podsticale ili ograničavale dalji ekonomski rast i razvoj kolonija (Kwon, 2011). Na primer, francuske kolonijalne institucije nisu pogodovale ekonomskom razvoju usled stvaranja nacionalnog okruženja koje je nepovoljno uticalo na privlačenje investicija, međunarodnu trgovinu i jačanje obrazovne strukture stanovništva.

Acemoglu i ostali (2001) navode da različito iskustvo zemalja sa procesom kolonizacije može predstavljati jedan od bitnih faktora koji utiče na izgradnju i funkcionisanje institucija. Rezultati njihovog istraživanja pokazuju da se oko razlika u dohotku per capita može objasniti uz pomoć institucija. U zemljama u kojima je kolonizator nastojao da obezbedi eksploataciju sirovina, uspostavljene su institucije koje nisu bile u stanju da zaštite pravo svojine, a koje i danas postoje.

NOVI GLOBALNI IGRAČI I „DRUGA KOLONIZACIJA“ AFRIKE. INVESTICIONE VEZE IZMEĐU METROPOLA I BIVŠIH KOLONIJA: PRIMER FRANCUSKE I ZEMALJA AFRIKE

Počev od trenutka kada su započeti njeni kolonijalni poduhvati, francuski istraživači su tokom četiri naredna veka osvojili teritorije u Severnoj, Zapadnoj i Centralnoj Africi i, u manjoj meri, Istočnoj Aziji. Zbog svog izuzetno povoljnog geografskog položaja i blizine metropola, Severna

Afrika je postala posebno važna za Francusku. Sve do početka 20. veka, Francuska je proširila i učvrstila svoju dominaciju na ovom kontinentu, između ostalog, i uvođenjem jezika i običaja što je rezultiralo u postizanju različitih uspeha. Međutim, nakon drugog svetskog rata, njeno prisustvo se smanjilo usled čega se javila potreba da se ostvare snažne ekonomske, političke i vojne veze sa svojim kolonijama.

Proces dekolonizacije teritorija koje su bile pod kontrolom Francuske, završio se u relativno kratkom roku – u Severnoj Africi je trajao od 1956. do 1962. godine, a u Zapadnoj, Centralnoj i Istočnoj – uglavnom od 1958. do 1960. (osim Komorskih ostrva i Džibutija koji su stekli nezavisnost 1975. i 1977. godine). Kao rezultat dekolonizacije, unutar granica bivših francuskih kolonija u Africi nastala je 21 nova suverena država.

Dugo vremena nakon dekolonizacije Afrike postojala je konfrontacija između kapitalističkih i socijalističkih zemalja koja je u suštini ostala izvan sfere investicionih i trgovinskih interesa. Na prelazu iz 20. u 21. vek situacija je počela da se menja, uglavnom zbog pojave novih geopolitičkih centara moći. Na veći priliv kapitala u afričke zemlje uticao je njihov dinamičan ekonomski rast, smanjenje političkog rizika i sprovođenje tržišnih reformi. Istovremeno, uloga Afrike u prekograničnim tokovima kapitala i robe ostala je i dalje zanemarljiva: na primer, u strukturi SDI u svetu, njen udeo iznosi samo 2,8% (a u strukturi stanovništva, radi poređenja – 15,5%). Među faktorima koji negativno utiču na njenu investicionu atraktivnost ističu se problem bezbednosti, korupcija, birokratija i administrativne barijere, niska produktivnost, neadekvatna infrastruktura, nedostatak sistema zaštite investitora i rizik eksproprijacije imovine.

Multinacionalne kompanije posebnu pažnju posvećuju prirodno-resursnom potencijalu Afrike, čijom se upotrebom može postići još veća profitabilnost u poslovanju usled nepostojanja institucija za zaštitu životne sredine i odgovarajućeg radnog zakonodavstva. Ovaj kontinent sadrži ne manje od 2/3 minerala u svetu, uključujući score sve zalihe metala iz grupe platine, 9/10 dijamanta, 2/3 zlata i fosfata, 1/10 nafte itd.

Novi fenomen u međunarodnoj politici predstavlja takozvana „druga kolonizacija“ Afrike od strane velikih zemalja u razvoju – prvenstveno Kine i, u manjoj meri, Indije, Brazila i Turske. Udeo Kine u ukupnoj trgovini afričkih zemalja u 2013. godini dostigao je 38,5% (oko 240 mlrd dolara), Indije – 14%, Južne Koreje, Brazila i Turske – 7%. Evropske zemlje gube svoje pozicije, naročito, u strukturi izvoza u Afriku, budući da je Nemačka gurnuta na četvrto dok je Francuska na petom mestu. Mnoge afričke zemlje pozdravljaju diversifikaciju ekonomskih odnosa sa inostranstvom, prihvatanjem takozvane politike „Gledajmo ka Istoku“ (Look East Policy).

Ekspanzija kineskih kompanija u Africi promoviše se aktivnim merama podrške od strane kineskih vlasti i dodatno je podstaknuta mogućnošću njihovog brzog prilagođavanja potrebama lokalnog tržišta. One su zainteresovane za razvoj mineralnih resursa (npr. nafte u Nigeriji, Angoli i Gabonu, uranijuma u Nigeru itd), kao i za izgradnju infrastrukturnih objekata. Strategija Kine podrazumeva njeno minimalno angažovanje u političkom procesu kako bi se suprotstavila bivšim kolonijalnim silama i odsustvo pažnje prema kulturno-istorijskim granicama i zonama uticaja evropskih zemalja u Africi. Istovremeno, raste broj zemalja koje počinju da pružaju otpor kineskoj ekspanziji (borba vlade Nigera, Gabona i Čada sa kineskim državnim naftnim kompanijama početkom 2010-ih).

Francuska ulaže velike napore u nameri da ostane uticajan igrač u Africi a naročito među svojim bivšim kolonijama. Ona se takođe bori za pristup afričkim resursima: privilegovan pristup sirovinama je od ključnog značaja za francuske multinacionalne kompanije. Opšte prihvaćeno mišljenje je da su primena i održavanje strategija internacionalizacije preduzeća znatno olakšani u zemljama u kojima postoji slično institucionalno uređenje kao u matičnoj državi i u kojima nisu preduzimani poduhvati nacionalizacije kompanija.

Očuvanjem i jačanjem mreže savezničkih zemalja koje bi branile njene ekonomske i političke interese, Francuska bi imala velike šanse da sačuva svoju ulogu kao jakog aktera u međunarodnoj areni. Jedan od važnih ekonomskih aspekata predstavlja postojanje CFA franka (fr. franc CFA) – valute koja je u upotrebi u 12 bivših francuskih kolonija (Benin, Burkina Faso, Obala Slonovače, Mali, Niger, Senegal, Togo, Kamerun, Centralno Afrička Republika, Čad, Kongo, Gabon), Gvineji-

Bisao i Ekvatorijalnoj Gvineji. CFA franak ima fiksiran kurs prema evru, a njegovu vrednost garantuje državni trezor Francuske (French treasury).

U isto vreme, Francuska ne koristi u punoj meri instrumente za stimulisanje investicija već se oslanja na primenu manje formalnih pristupa u bilateralnim odnosima. Na primer, od sredine 20.veka Francuska je potpisala samo 6 bilateralnih investicionih sporazuma sa bivšim kolonijama u Africi, od kojih su samo 2 zaključena tokom prve decenije 21.veka (sporazumi o promovisanju investicija sa 15 bivših kolonija nisu bili potpisani) (vidi tabelu br. 1)

Tabela 1. Bilateralni investicioni sporazumi (BIS) potpisani između Francuske i afričkih zemalja

Partner	Godina sticanja nezavisnosti	Godina potpisivanja BIS	Godina stupanja na snagu BIS	Upotreba francuskog jezika
Bivše afričke kolonije Francuske				
Čad	1960	1960	–	da
Tunis	1956	1972	1972	da
Maroko	1956	1975, 1996	1976, 1999	da
Alžir	1962	1993	2000	da
Madagaskar	1958	2003	2005	da
Džibuti	1977	2007	2010	da
Ostale afričke zemlje				
Demokratska Republika Kongo	1960	1972	1975	da
Mauricijus	1968	1973	1974	da
Egipat	1922	1974	1975	ne
Sudan	1956	1978	1980	ne
Liberija	–	1979	1982	ne
Ekvatorijalna Gvineja	1968	1982	1983	da
Nigerija	1960	1990	1991	ne
Južna Afrika	1910	1995	1997	ne
Namibija	1990	1998	2006	ne
Gana	1957	1999	–	ne
Zimbabve	1965	2001	–	ne
Zambija	1964	2002	2014	ne
Mozambik	1975	2002	2006	ne
Uganda	1962	2003	2004	ne
Ethiopija	1942	2003	2004	ne
Libija	1951	2004	2006	ne
Kenija	1963	2007	–	ne

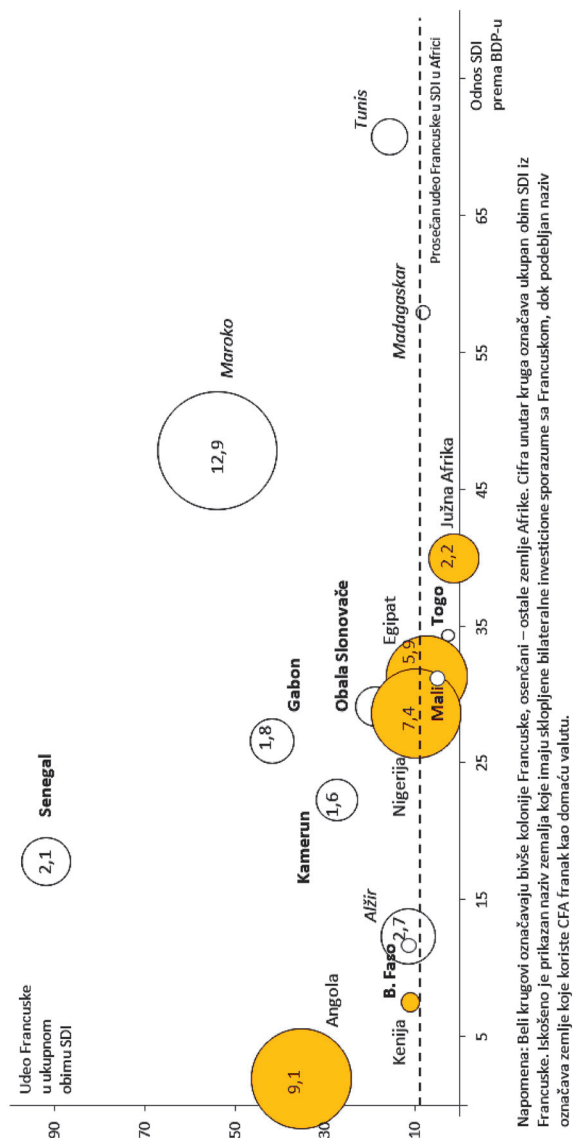
Napomena: Pripremljeno od strane autora na bazi UNCTAD International Investment Agreements Navigator

Francuske vlasti nastoje da ojačaju svoj politički uticaj u frankofonoj Africi posredstvom pružanja pomoći svojim bivšim kolonijama u cilju očuvanja mira i bezbednosti. Mnogi eksperti smatraju da je vojno prisustvo Francuske mnogo više značajnije od ekonomskog jer se u sustini francuska kolonizacija odlikovala slabom rasprostranjenošću trgovačkih preduzeća [Quand la Chine tente de boulever les Français hors d'Afrique, 2014]⁴.

Postojanje zajedničkih kulturno-istorijskih (jezik i drugo) i ekonomskih institucija (CFA franak)

⁴ Vlade bivših kolonija često traže vojnu pomoć Francuske kako bi se borile sa pobunjenicima i obezbedile sprovođenje zakona (na primer, Mali 2013. godine)

samo po sebi ne predstavlja garanciju očuvanja francuske dominacije u bivšim kolonijama. Kreatori francuske politike još uvek nisu definisali određeni skup politika kao odgovor na sve veće prisustvo novih industrijskih sila (emerging powers) u Africi. Zabeleženi su prvi slučajevi ekonomskog sukoba između Francuske i Kine u oblasti rudarstva (na primer, vlada Nigera odobrila je licencu za proizvodnju uranijuma francuskoj kompaniji Areva na području Imouraren, kojoj se posebno nadala Kina).

Ekonomski efekti francuske investicione aktivnosti u Africi se očigledno razlikuju od zemlje do zemlje. Kako bi dobili odgovor na pitanja da li ovi rezultati zavise od kulturno- istorijskih veza i da li postoji uticaj „efekta susedstva“ i teorije putanje zavisnosti, izračunali smo investicione pokazatelje za bivše kolonije i ostale afričke države (vidi grafikon 1). Udeo Francuske u ukupnom obimu SDI u svetu u 2012. godini iznosio je 6,7%, a u zemaljama Afrike ovaj pokazatelj je bio veći – 8,8%. U slučaju većine bivših kolonija potvrđuje se pretpostavka o koncentraciji investicija – udeo Francuske se kreće u rasponu od 10 do 30%, a najveće učešće je ostvareno u Senegalu (92%), Maroku (54%) i Gabonu

(42%)⁵. Međutim, prema obimu investicija frankofona Afrika (izuzev Maroka) ostala je u senci velikih afričkih zemalja sa bogatim prirodnim resursima – Nigerije, Egipta i Angole. Pored toga, prema našim rezultatima, ne postoji zavisnost između apsolutnih i relativnih pokazatelja SDI s jedne i faktora poput postojanja bilateralnih investicionih sporazuma, zajedničkog jezika i korišćenja CFA franka s druge strane. Prema tome, na primeru bivših francuskih kolonija u Africi možemo zaključiti da uticaj kulturno-istorijskih veza na prekogranično kretanje kapitala ne bi trebalo apsolutizovati već ga je neophodno razmatrati u kontekstu utvrđenih političkih i društveno-ekonomskih razlika.

LITERATURA

- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation, *American Economic Review*, 91, 1369–1401.
- Acemoglu, D., Robinson, J. A. (2010). *Why is Africa Poor?* *Economic History of Developing Regions*, 25(1), 21–50.
- Arthur, B. W. (1989). Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-In by Historical Events, *The Economic Journal*, 99 (394), 116–131.
- Bertocchi, G., Canova, F. (2002). Did colonization matter for growth? An empirical exploration into the historical causes of Africa's underdevelopment, *European Economic Review* 46, 1851–1871.
- Bhardwaj, A., Dietz, J., Beamish, P.W. (2007). Host Country Cultural Influences on Foreign Direct Investment, *Management International Review*, 47 (1), 29 – 50.
- Cypher, J. M., L. Dietz, J. L. (2008). *The Process of Economic Development*, Routledge, London.
- Davidson, W. H., (1980). The Location of Foreign Direct Investment Activity: Country Characteristics and Experience Effects, *Journal of International Business Studies*, 11 (2), 9–22.
- Frankel, J., Rose A.K. (2002). An estimate of the effect of common currencies on trade and income. *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 117(2), pp. 437–466.
- Johanson, J., Wiedersheim-Paul, F. (1975). The internationalization of the firm: four Swedish cases, *Journal of management studies*, 12 (3), pp. 305–322.
- Kwon, R. (2011). French Colonization and Economic Development in East Asia, *The Sociological Quarterly*, 52, 56–82.
- Makino, S., Tsang, E.W.K. (2011). Historical ties and foreign direct investment: An exploratory study, *Journal of International Business Studies*, 42 (4), 545–557.
- Margolis, S. (2005). Path dependence and public policy: lessons from economics, [w:] *The Evolution of Path Dependence*, red. L. Magnusson, J. Ottoson, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, 2009, s. 166–190.
- Melly, P., Darracq, V. (2013). A New Way to Engage? French Policy in Africa from Sarkozy to Hollande, Chatham House, 1–25.
- Quand la Chine tente de bouter les Français hors d'Afrique. / *Atlantico*, 13 Juillet 2014
- Santander Trade (<https://en.santandertrade.com>).
- Twomey, M. J. (2000). *A Century of Foreign Investment in the Third World*. London: Routledge.
- UNCTAD (unctad.org).
- Vaupel J.W., Curhan J.P. (1969). *The Making of the International Enterprise*, Boston: Harvard Business School.
- Ziltener, P., Kunzler, D. (2013). Impacts of Colonialism – A Research Survey, *American Sociological Association*, 19 (2), 290–311.
- Второе пробуждение / *Expert Online*. 27.09.2013.
- Кузнецов, А.В. (2008). Прямые иностранные инвестиции: «эффект соседства», *Мировая экономика и международные отношения*, 9, 40–47.
- Просыпающийся гигант / *Expert Online*. 19.12.2013.

⁵ U Senegalu postoji oko 250 francuskih kompanija koje čine 25% BDP-a, 14% izvoza, dok je njihovo učešće u ukupnom broju zaposlenih dostiglo čak 20% (France Telecom, Eiffage, Societe Generale, Sococim). Struktura investicija u Maroku je diverzifikovana (posluje više od 500 kompanija uključujući Total, Holcim, Renault), a u Gabonu su uglavnom usmerene u sektor za proizvodnju nafte (Total) i primarni sektor privrede.